

Van Meerkerks boek bevat een royaal aantal bijlagen zoals een tijdbalk van belangrijke gebeurtenissen, een stamboom, lijsten van gebruikte bronnen en literatuur. Zodoende is het een zeer geschikt werk, ook door het toegankelijke taalgebruik, voor wie zich in Willem V en zijn periode begint te verdiepen. Voor een paperback bevat het boek ook een bevredigende hoeveelheid beeldmateriaal. Maar we hadden zo graag wat meer gehad. Kan het programma dat de biografieën van de drie koningen uit de negentiende eeuw omvat niet uitgebreid worden met een volwaardige biografie van de laatste stadhouder?

B. Woelderink

- ¹ J.J. Kloek en W.W. Mijnhardt, 1800. *Blauwdrukken voor een samenleving* (Den Haag, 2008).
- ² J.C. Boogman, *Raadpensionaris L.P. van de Spiegel. Een reformistisch-conservatieve pragmaticus en idealist* (Amsterdam, 1988).
- ³ A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de 18^e eeuw* (Leiden, 1989).
- ⁴ C.J.M. Eymael, *Inventaris van het archief van prinses Wilhelmina van Pruisen 1751-1820* (Den Haag, 1994); B. Woelderink en H.J. de Muij-Fleurke, *Inventaris van de archieven van stadhouder Willem V (1745-1808) en de Hofcommissie van Willem IV en Willem V (1732-1794)* (Hilversum, 2005); J.K.H. Van der Meer, *Van de prins geen kwaad: De dagboeken van S.P.A. van Heiden Reinestein kamerheer en drost 1777-1785*, met een bijdrage van L.C. Van de Pol (Assen, 2007).
- ⁵ G.J. Schutte, 'Willem IV en Willem V', in: C.A. Tamse, ed., *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis* (Alphen aan de Rijn, 1979) 187-228; P.B.M. Blaas, 'Wat zal men van mij zeggen in de geschiedenis?' Het beeld van Willem V in de historiografie', in: L.J. van der Klooster e.a., ed., *Oranje in revolutie en restauratie*, Jaarboek Oranje-Nassau Museum (Zutphen, 1996) 169-194.

GELDERSE ADEL EN ZIJN HUIZEN

T. P. G. Kralt, B.M. Gort, ed., *Wielbergen en de familie Brantsen. De lotgevallen van een landgoed en Victoriaans landhuis in Angerlo* (Zwolle: Waanders, 2008, 315 p., ill.)

Deze uitgave is een initiatief van de Stichting Philadelphia Zorg die op het landgoed Wielbergen te Angerlo (Gemeente Zevenaar) een tehuis voor geestelijk gehandicapten exploiteert. In haar kring werd het plan geboren om een monografie te wijden aan het landgoed en aan de familie Brantsen die er lange tijd mee verbonden is geweest en waarvan een telg bewerkstelligde dat Wielbergen zijn huidige bestemming kreeg. In het inleidende hoofdstuk geeft de jurist en historicus P.G. Aalbers een overzicht van de ontwikkeling van de familie Brantsen 'van [Arnhemse] stadsregenten naar landadel'. De herkomst van het geslacht duidt hij aan als 'onduidelijk' en hij vermoedt dat de oorsprong gezocht moet worden op de Westelijke Veluwe. In 1574 wordt Hendrick Brantsen, eerder scholtis van Ede, poorter van Arnhem. Een kleinzoon is de eerste gestudeerde jurist in de familie en brengt het tot burgemeester van Arnhem en momber van het hof van Gelre en Zutphen. Terugziende kunnen we constateren dat hij de stamvader is van een regentendynastie die, vooral door een weloverlegde huwelijksstrategie, naarmate de tijd verloopt over een aanzienlijke rijkdom komt te beschikken; rijkdom die goeddeels werd belegd in landgoederen. In de negentiende eeuw dringen de Brantsens door tot de adel: in 1824 wordt een Brantsen jonkheer, vier jaar later wordt een neef verheven tot baron bij eerstgeboorte. Diens tak is blijven voortleven tot in de twintigste eeuw. Sommige leden noemden zich 'Brantsen van de Zyp', naar het in oorsprong zeventiende-eeuwse landhuis Zypendaal (in dit boek wordt het soms aangeduid als kasteel, maar dat is niet alleen naar mijn mening onjuist) dat aan de familie toebehoord heeft van 1743 tot 1926. Laatste eigenaresse uit de familie Brantsen was Alwine Gräfin von der Goltz, geboren Jonkvrouwe Brantsen. Aalbers besteedt ruime aandacht aan haar. Terecht, zij was een zeer markante persoonlijkheid, bepaald niet de laatste die men in dit boek tegenkomt. Haar levensgang is sterk getekend door de Tweede Wereldoorlog. Graf

Wielbergen met oranjerie, omstreeks 1910 (foto uit het besproken boek)

von der Goltz was een Pruisisch officier in hart en nieren, zeer verknocht aan Keizer Wilhelm II (hij was een geregelde gast op 'Haus Doorn'). Hoe de Gräfin stond ten opzichte van de oorlog wordt geïllustreerd door de volgende anekdote. In 1940 stelde zij, niet geheel vrijwillig, een stuk grond beschikbaar voor een 'Kriegerfriedhof'. Zij zou toen hebben gezegd: 'Ze kunnen het kerkhof krijgen, als ze er maar voor zorgen dat het snel vol komt'. Haar echtgenoot benam zich het leven kort na het begin van de Slag om Arnhem omdat hij geen tweede Duitse nederlaag wilde meemaken. Dat gebeurde op het thans verdwenen Jachthuis op de Gulden Bodem, in de nabijheid van Zypendaal. Gravin Alwine is in het jachthuis dat altijd haar voorkeur had gehad boven het door water omgeven Zypendaal tot haar dood in 1957 blijven wonen. Zij had tevoren, in 1951, de schikkingen getroffen waardoor de 45 portretten van Brantsens en leden van verwante families die zich op het jachthuis bevonden, werden toevertrouwd aan een daartoe opgerichte stichting. Dat was het begin van de Brantsen van de Zyp Stichting die thans zo'n belangrijke rol speelt bij het beheer van het culturele erfgoed in Gelderland.

De amateur-historicus R.W.A.M. Cleverens laat zijn licht schijnen over de relatie tussen de familie Brantsen en het Huis Wielbergen, gebouwd tussen 1869 en 1872 voor Carel Marie Brantsen, burgemeester van Angerlo. Er hebben daarna Brantsens gewoond tot 1954. Zulks met een onderbreking in de jaren 1899-1910 toen Alexander baron van Heeckeren van Kell, een neef van Carel Marie en diens opvolger als burgemeester van Angerlo, er met zijn familie verblijf hield. Aan hem besteedt Cleverens opvallend veel aandacht, zo ook aan de familie van de vrouw van Carel Marie, Jacqueline Sophie gravin van Limburg Stirum, uit de tak van haar familie die op De Wiersse onder Vorden woonde. Curieus is een door deze auteur geciteerde aantekening van een familielid waarin gesteld wordt dat vele van deze Van Limburg Stirums 'excentriek', 'lastig' dan wel 'querulant' waren. Misschien dat dergelijke eigenschappen vererfd zijn op de kinderen van Carel Marie. Dit waren in ieder geval 'buitengewoon eigenzinnige en

kleurrijke figuren'. Misschien was Amelie ('Amé') wel de minst excentrieke die op Rhederhof onder De Steeg woonde. Zij baarde overigens wel opzien door twee in haar tijd voor een vrouw nogal uitzonderlijke hobby's: autorijden en het roken van kleine sigaartjes. Jules stichtte een privé-circus en trouwde een Amerikaanse die daar als koorddanseres optrad. Zijn latere loopbaan als inlichtingenofficier bij de Nederlandse Generale Staf eindigde tragisch: hij overleed in het concentratiekamp Buchenwald. Carlo Alberto bleef vrijgezel, diende in het Britse leger en liet zich naturaliseren ('Charles Albert Brantson'). Vivian bleef eveneens ongehuwd en woonde het grootste deel van zijn leven op of bij Wielbergen. Hij verwierf zich een zekere dubieuze vermaardheid als schrijver van schotschriften, vooral tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Daarin werden met name de rooms Katholieke geestelijkheid in Gelderland en zijn achterneef W.F.Ch.H. graaf Bentinck, de Heer van Middachten, op de korrel genomen. Men zal zich kunnen voorstellen dat deze activiteit hem in familiekring niet populair maakte. Vivian was overigens ook de drijvende kracht bij de oprichting van de naar zijn ouders genoemde liefdadige stichting waarin Wielbergen werd ingebracht.

J. Harenberg, eveneens amateur-historicus, behandelt de geschiedenis van het landgoed Wielbergen die hij terugvoert tot het jaar 1378 (overigens zonder daarvoor een bewijspplaats te noemen). Het leengoed Wielbergen waarop toen nog alleen een katerstede stond, kwam in 1785 aan Johan Maurits van Pabst van Bingerden. Vanaf die tijd vormde het een soort enclave in het landgoed Bingerden tot de verkoop aan mr. Derk Willem G.J.H. baron Brantsen, vader van de bouwheer van het landhuis. Over de bouw daarvan handelt het artikel van de architectuurhistorica Mascha van Damme, onder meer werkzaam bij een historisch onderzoeksbureau dat onderdeel uitmaakt van het architectenbureau Van Hoogevest dat in de periode 1998-2006 de supervisie had over de restauratie van het huis. Deze restauratie was noodzakelijk geworden nadat het in de periode 1959-1964 in gebruik was geweest als Nederlands Hervormd Rust- en Herstellingsoord. Het heeft toen veranderingen ondergaan waardoor het 'veel geweld aangedaan' is: de gevels werden egaal wit geschilderd, vele dakoverstekken met hun karakteristieke windveren werden verwijderd, schoorstenen verdwenen. In deze bijdrage wordt kort verantwoording afgelegd voor de restauratie. Verder is de inhoud van belang omdat de schrijfster uitvoerig ingaat op het leven van de oorspronkelijke ontwerper. Lucas Hermanus Ebersson (1822-1889) is, ofschoon hij het bracht tot Architect des Konings, altijd wat in de schaduw gebleven van zijn tijdgenoot Pierre Cuypers. Toch heeft hij een belangrijk oeuvre nagelaten. Voor leden van de familie Brantsen heeft hij behalve Wielbergen ook het reeds genoemde Jachthuis op de Gulden Bodem ontworpen en gewerkt aan het Huis Rhederoord onder De Steeg. De opdracht voor de verbouwing van Zypendaal (1883-1884) ging naar zijn rivaal Cuypers. Aalbers schrijft dat diens werk 'uitstekend paste' bij het oorspronkelijke huis. Ik ben zo vrij met hem van mening te verschillen en te stellen dat een strak achttiende-eeuws ontwerp hier vrij gevoelloos is 'opgeleukt' – zoals men tegenwoordig zou zeggen. Het had overigens nog erger gekund, zoals blijkt uit een op diverse plaatsen – niet in dit boek – gepubliceerd ontwerp van Cuypers dat niet is uitgevoerd.

De bestuurskundige en econoom T.P.G. Kralt, een der eindredacteuren van dit boek, schrijft over 'Interieur en kunstcollecties van Landhuis Wielbergen'. Het gaat hier voornamelijk om de stijlkamers op de benedenverdieping van het huis. Deze zijn voornamelijk gemeubileerd en gedecoreerd met meubels en kunstvoorwerpen door Vivian Brantsen 'bewust in Wielbergen achtergelaten'. Het is een indrukwekkende collectie waarin vooral een aantal bijzondere meubels, zoals een zeventiende-eeuwse 'liggende kussenkast', opvallen. Interessant is de achttiende-eeuwse betimmering in de zogeheten Brantsenkamer. Deze is vermoedelijk afkomstig uit een Arnhems stadhuis van de familie.

Cleverens bericht dat Vivian het 'persoonlijk archief' van zijn generatie vrijwel geheel heeft vernietigd. Groot was dan ook de verrassing toen in 2006 op de zolder van een familielid van de notaris die Vivians nalatenschap moest regelen achttien fotoalbums werden gevonden die het leven van de familie Brantsen aan het einde van de negentiende en het begin van de vorige eeuw illustreren. De inhoud is nu gedigitaliseerd en te raadplegen bij het Gelders Archief te

Arnhem en op Wielbergen. Uit de in dit boek afgedrukte selectie, het werk van Kralt, blijkt dat de foto's ook voor architectuurhistorici interessant zijn: zij bieden namelijk informatie over het toenmalige uiterlijk van de huizen van de Brantsens, hun verwanten en bekenden. Afgebeeld vindt men onder meer De Wiersse, Keppel, Ruurlo, Rhederoord, het Duitse Moyland, De Haar en Duivenvoorde.

De twee laatste artikelen in dit boek die ik voor de lezers van *Virtus* belangwekkend vind, betreffen de omgeving van Wielbergen. De kunsthistorica Wilma Nijenhuis-ten Arve schrijft over 'De tuin-, park- en landschapshistorie'; de hovenier en tuinontwerper Meeuwis de Vries over het park en de tuinaanleg heden ten dage. Mevrouw Nijenhuis-ten Arve heeft goed gebruik gemaakt van het beschikbare kaartmateriaal uit de zeventiende tot de twintigste eeuw. Jammer is het daarbij wel dat de bovenste kaart op pagina 238 omgekeerd is afgedrukt. Nijenhuis-ten Arve gaat in op het aandeel aan het park van Wielbergen van drie gerenommeerde tuinontwerpers: Karl Eduard Adolph Petzold, Hugo Poortman en Leonard Anthony Springer. De Vries was de aangewezen man voor een bijdrage over de hedendaagse situatie omdat hij het herstelplan concipieerde dat is uitgevoerd nadat Wielbergen in 1992 door een windhoos was getroffen.

De verzorging van dit boek verdient lof. Vooral de illustraties voldoen in het algemeen aan hoge eisen. Wel vind ik het jammer dat vaak een zeer klein lettertype is gebruikt. Wanneer dan bovendien nog de betrokken tekst grijs op een witte of wit op een zwarte achtergrond is afgedrukt wordt de lezer nogal op de proef gesteld.

'A camel is a horse designed by a committee'. Aan deze Engelse zegswijze moest ik vaak denken toen ik *Wielbergen* las. De reden is vermoedelijk gelegen in het door de auteurs gestelde doel een boek te produceren waarvan 'de onderscheiden hoofdstukken ook afzonderlijk geheel leesbaar zijn'. Dat moest haast onvermijdelijk leiden tot doublures die de lezer die het hele boek wil doorwerken enigszins irriteren. Zo wordt op twee plaatsen gewag gemaakt van de onderlinge onenigheid in het echtpaar Von der Goltz-Brantsen tijdens de Tweede Wereldoorlog en niet minder dan driemaal van de activiteit van Vivian baron Brantsen als auteur van schotschriften. De auteurs hebben kennelijk grote vrijheid gekregen bij het bepalen van de lengte van hun bijdragen. Zo kon Cleverens uitgebreid aandacht besteden aan Alexander van Heeckeren van Kell en de familie Van Limburg Stirum op De Wiersse. Men dient daarbij overigens te bedenken dat Van Heeckeren van Kell op Wielbergen gewoond heeft en dat het bij de familie op De Wiersse gaat om rechtstreekse verwanten van de eerste Vrouwe van Wielbergen (ik meen die uitdrukking te mogen gebruiken: tenslotte noemde haar echtgenoot zich 'baron Brantsen van Wielbergen'). Bovendien zijn Cleverens' uitweidingen bepaald lezenswaardig: men maakt kennis met boeiende persoonlijkheden, bovendien bekoort de bijdrage over de familie op De Wiersse door de afbeeldingen, waaronder reproducties naar tekeningen van Victor de Stuers (zoals men weet getrouwd met een gravin van Limburg Stirum) onder meer uit zijn beroemde schetsboeken. Waar de redactie naar mijn mening bepaald een steek heeft laten vallen is bij de begeleiding van het artikel van Mevrouw Nijenhuis over tuin en park. De compositie is vrij chaotisch, ernstiger is dat de herkomst van de eerste der afgedrukte kaarten niet is aangegeven. Wie kennis neemt van de opgenomen genealogieën doet een merkwaardige ontdekking. Het nageslacht van Jhr. Alexander Brantsen (1838-1904) is niet opgenomen – en dat terwijl van hem juist 'de laatste telgen van het geslacht Brantsen' afstammen. Een verklaring hiervoor heb ik niet kunnen vinden.

Ph.M. Bosscher